

Inl. Ik las een kopje op internet: **Politie Duitsland schiet man met bijl dood**

Wat een bijzonder beeld. Ik zie de agenten ergens in een Duitse stad met vakwerkhuisjes over straat sluipen, tot de tanden toe gewapend, zodra ze hun slachtoffer zien, schieten ze hun bijl op hem af.

Hermeneutiek is dus van groot belang. U begrijpt, misschien veel beter dan ik, de bijl was niet het voorwerp waarmee geschoten werd. Maar op basis van de tekst is dat wel een optie. Het is dus van belang dat we teksten interpreteren en daar zijn we de hele dag mee bezig. Iedereen doet het, of er nu aandacht aan besteed wordt of niet.

Voor mij is hermeneutiek geen gemakkelijke onderdeel van ons vak. Het kost veel tijd en energie. Ik hoop vandaag wat concreets bij te dragen, om te groeien in inzicht en praktisch. Ik heb mijn verhaal opgebouwd uit drie onderdelen. In de eerste plaats de vooronderstellingen die ik hanteer bij het gebruik van de Bijbel. Dan de vooronderstelling voor het specifieke vak van hermeneutiek. En ten slotte een concrete uitwerking van de uitleg van de Bijbel adhv vijf stappen.

A. Om te beginnen: Vooronderstellingen mbt de Bijbel

In de voorbereiding voor deze dag ben ik steeds meer tot de overtuiging gekomen dat de **verschillen in de interpretatie** voor een heel groot deel de gevolgen zijn, niet van verkeerde intenties of verkeerde uitwerking, maar van **verschillende uitgangspunten of vooronderstellingen**. En daarom wil ik in aanvulling op het verhaal van Wietse een paar zaken noemen die **voor mij** van belang zijn van een gezonde en orthodoxe hermeneutiek. De Bijbel is:

1. **Woord van God.** We gaan ervan uit dat de Bijbel het **woord van God** is. God spreekt in de Bijbel tot ons. Weliswaar zijn er mensen geweest die de Bijbel hebben geschreven, wij/ik geloven dat de Bijbel door God is geïnspireerd en dat de menselijke schrijvers van de Bijbel dus namens God geschreven hebben. Niet buiten bewustzijn, maar volledig bewust van hun situatie schreven ze tot eer van God wat Hij ze heeft laten zien.
2. **Zelfopenbaring van God.** In de Bijbel komen we namelijk niet in de eerste plaats regels en richtlijnen tegen, maar in de eerste plaats ontmoeten we daar een persoon. God openbaart zichzelf door zijn Woord. Hij spreekt, Hij toont zijn wil, zijn weg en omgang met mensen en zijn heerlijkheid. De Bijbel is dus veel meer dan een handleiding of gebruiksaanwijzing. De principes die God heeft geopenbaard zijn van toepassing op al zijn kinderen, waar ook ter wereld, op elk moment in de tijd.
3. **Blijvend relevant.**¹ We gaan ervan uit dat de Bijbel niet uitsluitend in de tijd van schrijven en ontvangen door de geadresseerden van belang was, maar dat God door de Bijbel heen ook vandaag mensen wil bereiken. Wat toen en daar geschreven was, is ook voor hier en nu, voor ons van belang om te leven tot eer van God.
4. **Zelfverklarend.** Hier grijpen we terug op het principe ‘**Sola scriptura**’ alleen door de Schrift. We veronderstellen dat de tekst van de Bijbel helder is in zichzelf. Er is geen traditie of ervaring nodig om tot het juiste verstaan van de tekst te komen, die wordt in de Schrift zelf geboden. Als het gaat om het gezag voor leer en leven, voor dogmatiek

¹ Vgl. Fee and Stuart, *How to Read the Bible for All Its Worth*, 21.

en ethiek dan staat de Schrift op eenzame hoogte. Een andere bron met vergelijkbaar gezag is er niet.

5. **Eén geheel.** Hier valt dan ook te vermelden wat in de reformatie werd toegevoegd aan het Sola Scriptura, nl. het **tota scriptura**: geheel de schrift. Teksten krijgen hun betekenis in het geheel van de Schrift. Als de Bijbel aanvaard wordt als spreken van God, kunnen we niet het ene woord wel en het andere woord niet van Hem beluisteren en gehoorzamen. We moeten de verschillende geluiden uit het geheel van de Schrift allen recht doen.
6. **Helder.** De Bijbel is geschreven volgens de normale regels van communicatie. Ik bedoel daarmee dat de schrijvers van de Bijbel de normale of letterlijke methode van interpretatie hebben verondersteld. Het is niet nodig te zoeken naar een diepere betekenis dan die van het normale taalgebruik wordt verwacht, tenzij de tekst daar zelf aanleiding toe geeft. Zo spreekt het OT over de geboorte van de Messias in Bethlehem, dat Hij op een ezel zou rijden, om onze zonden zou lijden etc. Al deze dingen zijn **letterlijk vervuld**. In lijn met de verwachting die door een normale omgang met de tekst mag worden verondersteld. Als de schrijvers van het NT het OT citeren, doen ze dat op een manier die past bij een normale tekst, een menselijk middel van communicatie. We ontkennen hiermee niet dat er ook figuurlijk taalgebruik te vinden is in de Bijbel. Wel wil ik benadrukken dat de tekst voor een figuurlijke interpretatie zelf aanleiding zal geven. Zo niet, dan wordt een letterlijke benadering gevraagd. Hier vallen **gematria**, het goochelen met getalswaarden van de Hebreeuwse letters en suggestieve berekeningen van jaartallen om tot hedendaagse voorspellingen te komen dus af. Wake up, preek over Abraham- Jezus- Israël.

B. Hermeneutiek

1. Wat is hermeneutiek?

Hermeneutiek is in mijn beleving altijd een beetje vaag. We krijgen in de opleiding dikke boeken te lezen over horizonten die bij elkaar moeten komen, we horen namen voorbij komen van Schleiermacher, Gadamer en Thiselton. Maar wat is hermeneutiek nu eigenlijk?

Bij hermeneutiek gaat het om de uitleg van de tekst van de Bijbel.

Ik citeer uit een artikel van Jan Hoek:

Hermeneutiek kan om te beginnen worden gedefinieerd als de theorie achter de **praktijk van exegese en toepassing**. Bij elk literair document speelt hermeneutiek een rol. Het gaat er in de eerste plaats om de **meaning** van een tekst te verstaan, dat wil zeggen te peilen wat de betekenis van een bepaalde tekst is geweest voor degenen die hem het eerst hebben gelezen of gehoord. Vervolgens dient de **significance**, de actuele betekenis voor lezers en hoorders hier en nu, te worden ontdekt. Hierbij is behalve een taalkundige vertaling ook een transculturele vertolking nodig. (...) 'Bijbelse hermeneutiek' richt zich dan uiteraard in het bijzonder op het lezen, verstaan en toepassen van teksten en tekstgedeelten uit de Bijbel.²

Een korte, duidelijke definitie: Hermeneutiek is de (academische) discipline van het lezen, verstaan en toepassen van de Bijbel. Tegelijk noemt Hoek hier die beide horizonten, die van de schrijver of eerste hoorders/lezers enerzijds en die van de lezers en hoorders in het hier en nu anderzijds. Het is van belang dat de betekenis van de tekst in de wereld van vandaag landt. Daar gaat het bij de hermeneutiek om, dat is de toepassing van de Bijbel.

² Hoek, "De Actuele Hermeneutische Uitdaging' – Samen Spoorzoeken Als Gereformeerden in De 21e Eeuw'."

Gijs van den Brink (dus niet Gijsbert van den Brink, van ‘En de aarde bracht voort’, maar die van de StudieBijbel en Elim), zegt het net even anders: De hermeneutiek behandelt, eenvoudig gezegd, de regels die men moet volgen om tot de juiste uitleg van de Bijbel te komen.³

Hij maakt onderscheid tussen exegese en homiletiek, waarbij we mijns inziens voor homiletiek ook hermeneutiek kunnen invullen: het verschil tussen exegese en homiletiek, de leer van de prediking, moet duidelijk zijn. De homileet, de verkondiger van het Woord, vraagt: wat zegt het bijbelvers ons. De exegeet vraagt: wat zei het vers de eerste hoorder. De prediker is gericht op het actuele, de uitlegger op het historische aspect.⁴

Concluderend: hermeneutiek is het proces dat moet leiden tot **de juiste toepassing** van de Bijbel voor lezers en hoorders van vandaag en zoekt naar de juiste regels om tot die toepassing te komen.

2. Uitgangspunten bij de hermeneutiek

a. Luisteren

Van belang bij de zoektocht naar meaning en significance zijn het luisteren naar het Woord van God. Het bewustzijn dat God spreekt, vereist in eerste instantie niet een analyse, maar een luisteren. Luisteren naar de tekst en luisteren naar de Geest. Hier komen beiden naar voren omdat beiden noodzakelijk zijn. Wij hebben weliswaar de taak om de tekst uit te leggen, maar wie luistert naar de Geest zal ontdekken dat de tekst ons uitlegt. De tekst spreekt tot ons hart en opent ons. Vanhoozer zegt: The Spirit’s work in interpretation is not to change the sense, but to restore us to our senses.⁵

We kunnen de Geest niet als excuses gebruiken voor onze luiheid, maar evenmin onze werklust als excuus voor het gebrek aan Geest! Dus gebed en luisteren op meerdere niveau’s is voor de juiste uitleg van het grootste belang.

b. Christocentrisch of Evangelie-centrisch

Craig Bartholomew stelt in zijn ‘Introducing Biblical Hermeneutics’ dat het bij Hermeneutiek gaat om het ontdekken van waarheid. Maar waarheid wordt verschillend beleefd en heeft alles te maken met de bril die we ophebben. Wanneer we met hermeneutiek bezig gaan en niet in beeld hebben welke bril we dragen of daar niet open over zijn, zullen we weinig vooruitgang boeken om te komen tot verdieping in de hermeneutiek.

Bartholomew presenteert daarop zijn eigen bril, zijn ‘foundational commitments’.⁶ Hij stelt dat het vanzelfsprekend is dat christenen voor hun blik op de wereld uitgaan van de God die in de Schrift wordt geopenbaard en in de traditie tot uitdrukking komt. Het gevolg van dat uitgangspunt is dat iedere hermeneutiek christocentrisch is. Anders doen we het getuigenis van de Schrift tekort, denk aan Hebr. 1:1; 1Joh. 1:1-3.

Goldsworthy, bevestigt die gedachte en werkt dat uit. Hij stelt dat Christus centrum van de hermeneutiek is.⁷ De hermeneutische cirkel (de betekenis van het geheel wordt bepaald door de betekenis van de afzonderlijke onderdelen en de betekenis van die onderdelen wordt weer bepaald door de betekenis van het geheel) krijgt als het ware een verdieping. De betekenis

³ Van den Brink, “Hermeneutiek: Velden Van Principes Van Exegese.”

⁴ Ibid.

⁵ Duvall and Hays, *Grasping God’s Word*, 230.

⁶ Bartholomew, *Introducing Biblical Hermeneutics*, 5.

⁷ Goldsworthy, *Gospel-centered hermeneutics*, 59.

van het geheel van de Bijbel wordt bepaald door wie Christus is en de betekenis van Christus wordt bepaald door het geheel van de Bijbel.

Ons denken heeft te lijden van de zondeval en heeft dus verlossing nodig. Deze gedachte wordt gepresenteerd in Rom 12:2. Vernieuwing van denken is nodig om tot de redelijk dienst van God te komen. Vanuit de relatie met Jezus Christus komt dat denken in de gelovige tot stand. Zie 1Kor. 2:16. Wij hebben de gedachten van Christus (Mind of Christ, NOUS). Het denken (the mind) van Christus brengt ons de verlossing van denken.⁸

c. Er is een specifiek doel, waarheid vereist gehoorzaamheid.

Wie de Bijbel aanvaardt als Woord van God, wie Christus daarin centraal ziet staan en wil zien staan, kan niet om de conclusie heen dat de hermeneutiek een speciaal doel heeft. We lezen teksten om de betekenis te ontdekken, maar daar blijft het niet bij, we zoeken naar principes en betekenis voor nu, maar zelfs als we zover komen, hebben we ons doel nog niet bereikt, het gaat om de juiste toepassing van die teksten en in lijn met het voorgaande geldt dan dat die toepassing tot eer van Christus.

Alles is geschapen in Christus, door Christus en tot Christus (Kol. 1:15-16). Het is Gods plan om alle dingen bij elkaar te brengen in Christus, of onder de heerschappij van Christus (Ef. 1:9-10). In Hem zijn alle schatten van wijsheid en kennis verborgen (Kol. 2:2-3).

Niet alleen ons denken, maar ons hele leven, moet tot zijn eer zijn. Daar is de hermeneutiek voor bedoeld.

d. Betekenis ontdekken, niet betekenis scheppen.

Een belangrijke valkuil bij de hermeneutiek is het creëren van de betekenis. Velen besparen zich de moeite van uitleg en verklaring en zoeken niet naar betekenis in de tekst, maar laten de tekst buikspreken zodat zij er zelf betekenis aan geven.

We gaan op zoek naar de betekenis van de tekst, we gaan ervan uit dat we die niet zelf kunnen creëren. Tegelijk kunnen we de toepassing die door de auteur werd beoogd niet zonder meer overnemen voor onze tijd en situatie.

e. Interpretaties kunnen verschillen, maar ook de waarde van interpretaties kunnen verschillen. M.a.w. er zijn slechte en betere interpretaties te onderscheiden.

In het artikel van Gijsbert van den Brink,⁹ die ik net al even aanhaalde wordt Oversteegen geciteerd, een literatuurwetenschapper, die zinvolle criteria opsomt om tot de meest aannemelijke interpretatie van een tekst te komen.

1. Ten eerste het criterium van de **feitendekking**. De interpretatie moet aan zoveel mogelijk tekstgegevens rechtdoen.
2. Ten tweede een **eenvoudige uitleg verdient de voorkeur** boven een gecompliceerde.
3. Ten derde moeten **alle elementen** van de tekst zo volledig mogelijk op **gelijk niveau** geïntegreerd worden.
4. Ten vierde is er **de bedoeling van de auteur**, die de ene uitleg waarschijnlijker maakt dan de andere.

Met betrekking tot de bijbel moeten we hieraan twee criteria toevoegen.

1. Canon-coherentie, d.w.z.: wordt een bepaalde interpretatie door andere teksten gesteund?
2. Geloofservaring van de exegeet. Dezelfde Geest die de bijbelschrijvers inspireerde woont ook in de gelovige onderzoekers van vandaag. Deze laatste twee criteria kan men ook Woord

⁸ Ibid., 60–62.

⁹ Van den Brink, “Hermeneutiek: Velden Van Principes Van Exegese.”

en Geest noemen. Zij spelen niet zozeer een rol bij het analyseren van een tekst, maar wel bij het maken van een keuze in het geval van verschillende interpretatie-mogelijkheden. Het Schrift met Schrift vergelijken en de verlichting van de Heilige Geest zijn dus niet de enige methoden van bijbeluitleg, maar wel de laatste criteria voor de meest aannemelijke uitleg van de bijbel.

C. Hermeneutiek, de praktijk in een reis van vijf stappen

Om de grote lijn van de hermeneutiek te bespreken hanteer ik vandaag een metafoor ontleend aan het boek 'Grasping Gods Word' van Duvall en Hays.¹⁰ Zij vergelijken de uitleg van de Bijbel met het ondernemen van een reis. Die reis kent vijf stappen en die stappen laten zien waar het in de uitleg of hermeneutiek mis kan gaan. Ik wil je vanmorgen meenemen door die stappen. Het helpt je misschien om je eigen hermeneutiek weer een beetje op te frissen, maar meer nog hoop ik dat we hierdoor scherp in beeld krijgen hoezeer het van belang is deze reis zorgvuldig te ondernemen en hoe we dat zo goed mogelijk kunnen doen.

1. Op zoek naar de betekenis van de tekst in HUN stad.

Centrale vraag: wat betekende de tekst voor de eerste lezers?

De eerste stap is eenvoudig **ontdekken wat de tekst betekent** voor het oorspronkelijke publiek, zoals **bedoeld door de auteur**. Lezen, lezen, lezen. Context bestuderen, literair, historisch etc. Woordstudies, grammaticale constructies.

Het gaat hier niet om principes te formuleren, niet om persoonlijke toepassingen. Het gaat om de **oorspronkelijke betekenis** voor de eerste geadresseerden. Hier zitten we op het spoor van **meaning**, zeker niet op het spoor van significance.

Valkuil 1. Een gekleurde bril

Veelal vullen we de gaten die de tekst mee brengt in op onze eigen manier. We lezen de tekst als het ware met de bril van onze cultuur en gebruiken zodat we denken te weten wat er in de gaten van de tekst past. Denk aan de afbeeldingen van Jezus die niet een joodse man, maar een westerse, lievig uitziende man tonen.

Vaak zijn die automatische associaties niet juist. Het zijn vooronderstellingen die cultureel bepaald zijn, maar geen grond hebben in de tekst. Vanhoozer noemt deze vooronderstellingen 'trots'.¹¹ Het is hoogmoedig om ervan uit te gaan dat jouw eigen perceptie de juiste zal zijn. Beter is het om studie te maken van de context zodat we niet meer vooronderstellen maar weten wat er precies moet worden aangenomen.

Een ander aspect van vooronderstelling is niet de gekleurde bril van de cultuur, maar de bril van onze (theologische) agenda. Een tekst wordt dan gedwongen te zeggen wat wij willen dat de tekst zegt. Vanhoozer noemt deze valkuil 'overstanding' ipv understanding.¹² Hij wil daarmee uitdrukken dat we als lezer en uitlegger van de tekst niet onder het woord gaan staan, maar daar boven en dus bepalen wat de betekenis moet zijn, zonder dat we die willen ontdekken.

2. De omvang van de rivier bepalen

Centrale vraag: Welke verschillen zijn er tussen het oorspronkelijke publiek en ons? Cultuur, taal, tijd en situatie zijn allemaal anders. Wanneer we het OT lezen is er zelfs sprake van een andere verbondsrelatie met God. Al deze zaken vormen als het ware een rivier die ons

¹⁰ Duvall and Hays, *Grasping God's Word*, 41–47.

¹¹ Geciteerd in *Ibid.*, 139–140.

¹² Geciteerd in *Ibid.*, 140.

verhinderen om met de oorspronkelijke betekenis uit de toenmalige context over te steken naar onze context. De breedte van de rivier is afhankelijk van de passage die we lezen, soms extreem breed, zodat een lange degelijke brug noodzakelijk is, soms is er slechts sprake van een beekje waar we met enige moeite over heen kunnen springen. Het is van belang dat we in beeld krijgen hoe breed de rivier is om een geschikte brug te kunnen bouwen.

De valkuil is hier dat we direct gaan toepassen, of gaan vergeestelijken. Wie bij het lezen van de Bijbel de tekst meteen op zichzelf betreft, zal problemen krijgen. Natuurlijk verschillen de problemen in omvang en diepte afhankelijk van waar we lezen en wat we lezen. Er is namelijk een drempel ontstaan voor de juiste interpretatie van de Bijbel doordat wij niet de eerste geadresseerden zijn, wij leven in een **andere cultuur**, met **andere gebruiken, andere taal**, in een **andere situatie** en in een **andere tijd**. De barrière die hierdoor ontstaat kunnen we op de reis van de hermeneutiek zien als een rivier die we moeten oversteken.

Er is ook nog een barrière tussen het OT en NT vanwege het verbond dat is veranderd. Ten opzichte van het OT is de rivier ahw dus nog breder.

Wie niet van reizen houdt, of het eenvoudig niet kan, gaat vervolgens op twee manieren om met de tekst.

A. als de tekst direct toe te passen is, dan wordt geprobeerd die zo toe te passen.

We kennen de tekst uit **Jer. 29:11**. Zonder enig besef van context wordt die tekst omarmd en als motto boven mensenleven geplakt. Een jonge man die me vertelde dat het zijn trouwtekst was, heb ik eens gevraagd of hij het huwelijk ziet als ballingschap.

B. als de tekst niet direct toepasbaar lijkt te zijn, wordt gezocht naar een vergeestelijking. (Gaat in tegen het uitgangspunt dat de Bijbel helder is).

Lukt geen van beide, dan worden de schouders opgehaald en wordt er (hopelijk) een andere keer verder gelezen. De lezer maakt de reis niet en komt dus niet veilig terug in het hier en nu. D.w.z. de lezer ontdekt niet de juiste betekenis van de tekst voor zijn persoonlijke situatie en leven en past de tekst vervolgens niet op een goede manier of helemaal niet toe. Dus houd rekening met de rivier van verschillen in taal, cultuur, gebruiken, tijd en Testament (of bedeling).

3. De brug van principes over

Centrale vraag: Wat is het theologische principe in deze tekst?

We hebben de meaning, de oorspronkelijke betekenis van de tekst ontdekt, we hebben gezien hoe ver de oorspronkelijke auteur en lezers bij ons vandaan staan en zoeken vervolgens naar de kern van die betekenis om die mee terug te nemen.

Hier gaat het om de **theologische principes** uit de tekst. De principes zijn onderdeel van de betekenis zoals die bij stap 1 is ontdekt. We komen tot deze principes door niet alleen in gedachten te houden welke verschillen er bestaan tussen ons en het oorspronkelijke publiek, maar door nu ook op zoek te gaan naar overeenkomsten. Waarin zijn wij als zij? De theologische principes zijn gelijk aan de theologische boodschap van de passage.

Een aantal criteria van goede principes:

- a. Principes moeten de tekst weerspiegelen.
- b. Principes moeten niet gebonden zijn aan tijd of een specifieke situatie
- c. Principes moeten niet cultureel bepaald zijn
- d. Principes moeten relevant zijn voor zowel de oorspronkelijke als de hedendaagse lezers.

Gebruik tegenwoordige tijd in de beschrijving van de principes.

Fee en Stuart betogen dat een tekst nooit kan betekenen wat het nooit betekend heeft.¹³ Wanneer we principes formuleren, moeten die dus in lijn zijn met de oorspronkelijke betekenis. De valkuil is dat we geen algemene principes formuleren, maar heel specifieke

4. De **Bijbelse kaart** wordt geraadpleegd

Centrale vraag: Hoe past het geformuleerde principe in de rest van de Bijbel?

Hier komt de hermeneutische cirkel aanbod, het geheel wordt bepaald door de delen en de delen door het geheel. Hier vind een eenvoudige toets plaats om te ontdekken of het principe niet in strijd is met de rest van de Bijbel, of moet worden aangevuld met andere gegevens, of bijgesteld. Alleen een goed principe sluit aan bij de rest van de Bijbel.

Specifieker dan het geheel van de Bijbel kan de hermeneutische cirkel draaien om het evangelie, of de persoon van Jezus Christus.

Valkuil: Catchphrase-ethics (ergens eens gehoord in een preek of lezing van John Piper), in ethische zaken wordt de scherpste van het Woord soms eenvoudig door bepaalde sleuteltermen of steekwoorden wegverklaard. Zo wordt gesteld dat liefde het hoogste gebod is, dus als in een specifiek situatie liefde kan worden ontdekt, zal het wel goed zijn. De rest van de Bijbelse kaart, of specifieker de evangeliën worden niet geraadpleegd, de steekwoorden (en onze interpretatie ervan) bepalen de principes die worden gepresenteerd.

Ga op zoek naar verbetering van het theologische principe aan de hand van andere gegevens die je in de rest van Schrift tegenkomt.

5. Vatten van de **betekenis** in **onze stad**

Hoe kunnen christenen vandaag de dag toepassen wat aan principes in de tekst werd ontdekt? In onze specifieke context komen we tot de toepassing van de tekst. Het is niet de bedoeling dat alleen principes worden ontdekt, het is de bedoeling dat de tekst zijn uitwerking heeft in onze levens, in onze gemeenten. Hoe kunnen we die principes dan toepassen in het hier en nu?

Hier kan voor een enkel principe een heel aantal toepassingen worden gevonden, we bevinden ons immers in tal van situaties, die afhankelijk zijn van onze persoonlijke voorkeuren, positie ten opzichte van God etc.

We besluiten de reis van de interpretatie dus met een exegese van ons eigen publiek. Waar bevinden wij ons eigenlijk? En hoe kunnen we de principes van de tekst in onze omgeving concreet maken?

Valkuil: modern wetticisme: het principe wordt vertaald naar een bepaalde situatie, maar krijgt in andere situaties dezelfde toepassing. Er ontstaat een nieuwe wet. Niet het principe gaat met de gelovige mee, maar de toepassing van het principe, terwijl die toepassing specifiek voor een speciale tijd of gelegenheid geformuleerd was.

Vanuit 1Kor. 8, waar Paulus spreekt over offervlees en het geweten van de gelovige heb ik een toepassing voorgesteld dat je met het oog op die ander geen alcohol meer drinkt. Dus ook niet bij het avondmaal heb genoemd. Er was iemand zo aangesproken dat zij vanaf dat moment steevast naar de beker met druivensap kwam. Tegelijk groeide bij die persoon de

¹³ Fee and Stuart, *How to Read the Bible for All Its Worth*, 30.

overtuiging dat iedereen dat zou moeten doen. Het was immers een logische toepassing van de tekst. Maar juist dan kan het dus een wet worden. Er mag geen alcohol gedronken worden bij het avondmaal. En dan schieten we misschien door.

Literatuur

Bartholomew, Craig G. *Introducing Biblical Hermeneutics: a Comprehensive Framework for Hearing God in Scripture*. Grand Rapids, Michigan: Baker Academic, 2015.

Van den Brink, Gijsbert. “Hermeneutiek: Velden Van Principes Van Exegese,” 1998. <https://www.elim.nl/archieven/1744>.

Duvall, J. Scott, and J. Daniel Hays. *Grasping God’s Word: a Hands-on Approach to Reading, Interpreting, and Applying the Bible*. 3rd ed. Grand Rapids, MI: Zondervan, 2012.

Fee, Gordon D., and Douglas K. Stuart. *How to Read the Bible for All Its Worth*. 3rd ed. Grand Rapids, Mich: Zondervan, 2003.

Goldsworthy, Graeme. *Gospel-centered hermeneutics: foundations and principles of evangelical biblical interpretation*, 2014.

<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&scope=site&db=nlebk&db=nlabk&AN=1083547>.

Hoek, J. “‘De Actuele Hermeneutische Uitdaging’ – Samen Spoorzoeken Als Gereformeerden in De 21e Eeuw’,” n.d. <http://cogg.nl/wp-content/uploads/2019/02/2014-04-conferentie-referaat-JanHoek-3.pdf>.